

В І Д Г У К
офіційного опонента, доктора філософських наук,
професора кафедри філософії Харківського національного медичного
університету, професора Карпенко Катерини Іванівни
на дисертацію Кайс Зосі Вадимівни
«Соціальна семантика урбаністичного світу: символіка графіті», поданої на
здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук
за спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії

Сьогодні відбувається стрімкий розвиток міста, його вигляду, засобів комунікацій і техніки, але при цьому, такий стан речей сприяє мінімізації людських дій. Ми можемо спостерігати як розвиток, так і деградацію людської особистості. Метушня, швидкість, невпинний рух, стрес, гроші, гігантські масштаби конструкцій мегаполісу дуже швидко перетворюють жителів міста, змінюючи не тільки їх зовнішній вигляд, а й внутрішній світ.

У міському просторі з'являються і знову зникають орієнтовані на боротьбу з «системою» візуальні образи, залучаючи погляди перехожих, протиставляючи себе контекстам сучасного міста – з усіма його проблемами і больовими точками, з усіма його особливостями і алгоритмами. В арсеналі будь-якого соціального руху значна роль відводиться такому поширеному на сьогоднішній день засобу заявити про себе і свої ідеї, як графіті. Отже, у даному контексті тема дисертаційного дослідження Зосі Вадимівни Кайс «Соціальна семантика урбаністичного світу: символіка графіті», є, без жодного сумніву, актуальною.

Знайомство з текстом дисертаційної роботи дає вагомі підстави вважати її першопроходницькою розвідкою саме у царині соціально-філософської думки, оскільки в ній послідовно доводиться, що графіті мають знаково-символічну природу та транслиують певні соціальні смисли. Разом з тим, дисертантка наполягає на необхідності та плідності застосування міждисциплінарного підходу до аналізу графіті як соціального феномену. Й цю інтенцію їй вдається успішно реалізувати. У роботі показано, що графіті привертали увагу не лише археологів, культурологів та мистецтвознавців, а також психологів та соціологів, що сучасні міські графіті мають давні витоки.

Робота є злободенною ще й тому, що виводить проблему графіті за межі очевидності й стереотипізації. Дисертантка цілком обґрунтовано виокремлює і аналізує цілу низку інтерпретаційних конфліктів щодо визначення соціальної семантики графіті.

Коректним є визначення об'єкту та предмету дослідження, що дозволило чітко сформулювати цілі й завдання дослідження. Структура дисертації є логічно виправданою і відповідає поставленим завданням, які орієнтовані на всебічний аналіз специфіки феномену графіті в системі соціальних взаємозв'язків, його комунікативний, інтегративний та легітимативний потенціал у контексті соціальної семантики урбаністичного світу. Дисертація Кайс З.В. характеризується високою культурою аргументації. Усі положення і висновки спираються на теоретично обґрунтований і емпірично підкріплений аналіз, через це вони є переконливими.

До беззаперечних переваг роботи належить скрупульозно виписана методологія дослідження. Зазначаючи, що конвенційна мова урбаністики ще досі не склалася, авторка у першому розділі залучає до розгляду розлогії масив соціокультурних рефлексій, що характеризують урбаністичний світ. Це праці М. Кастельса, Л. Вірта, К. Фішера, В. Беньяміна, С. Мілграма, Е. Аміна та Н. Тріфта та інших. Завдяки цьому підготовлено теоретичне підґрунтя для доведення положення про знаково-символічну природу графіті, запропоновано авторську узагальнену класифікацію міських графіті та уточнено їх соціальні функції. Вирізняються два види знакової форми графіті – письмові та графічні знаки (слово і зображення). За сферою комунікації графіті можуть бути соціально-побутовими, художніми та соціально-протестними. Важливим є зауваження, що символічність графіті полягає у функції, яку воно відіграє в першу чергу для комуніканта. «Спілкуючись» з фізичним простором міста (стіною, поверхнею) та «віддаючи» свій смисл йому, комунікант символічно замінює для себе повноцінний дійсний, завершений комунікативний акт.

У другому розділі «Соціально-філософські виміри семантики урбаністичного світу» З. В. Кайс зробила наголос на доцільності залучення

семіотичного методу та розкритті особливостей смислового семіозису в матеріальному та символічному вимірах урбаністичного світу. Привертає до себе увагу розгляд діалектики матеріального та ідеального вимірів трансляції та розкриття соціальних смислів в урбаністичному світі, який було надано у параграфі 2.2 «Повсякденність і образ міста як означник та означуване в полі трансляції та реалізації смислів урбаністичного світу». Можна погодитися, що семантичне поле міста розкривається саме в «зіткненні» матеріальних та символічних об'єктів. Дійсно, повсякденність і образ міста постають тим феноменологічним полем, в якому розгортається трансляція та інтерпретація соціальних смислів. Повсякденність як матеріальний бік соціальних смислів, форма міського тексту і можливість їхнього вторгнення в світ буденної реальності є планом вираження урбаністичних смислів і містить означники (в тому числі символіки графіті). А в образі міста, у свою чергу, міститься ключ до плану змісту цих смислів, означуваних, тобто інтерпретації та розуміння соціальних смислів.

Отже, плідним й таким, що зумовлює новизну теоретичного підходу, є висновок, що у комунікативній системі урбаністичного світу графіті постає не лише знаком, але й семіотичним засобом його трансляції, інструментом та комунікативним каналом.

Найбільшим за обсягом та значимим за новизною теоретичних висновків, що пропонуються, є третій розділ дисертації «Символіка графіті в системі соціальних взаємозв'язків». Саме тут робиться припущення, що комунікація графіті відбувається за сценаріями наслідування, діалогу та управління, відповідно до трьох типів міських графіті: соціально-побутових, художніх та соціально-протестних.

Досить новаторським можна визнати висновок про те, що в персонально-рефлексивних соціально-побутових графіті комунікація наслідування полягає в тому, що комунікант займає пасивну по відношенню до реципієнта позицію та реалізує лише власні егоїстичні спонтанні мотиви, а реципієнт, отримавши повідомлення у місті, сприймає його як джерело смислу.

Привабливою є думка щодо міського простору, який постає в практиках соціально-побутових графіті квазісуб'єктом комунікації та, водночас, медіумом між комунікантом та реципієнтом. В поведінковій моделі соціально-побутових графіті превалує екстремальна, деструктивно-вандальна діяльність. Вони постають протилежністю повсякденності, оскільки реалізують символічну втечу від буденності до свободи та вседозволеності. В них відбиваються магічні, ігрові та карнавальні інтенції.

Науково ефективними у рецензованій роботі є положення дисертації, що торкаються діалогічної комунікації через графіті. На думку дисертантки, вона має творчий характер та апелює до спільних соціальних смислів. Діалогічна комунікація можлива в художніх графіті та через креативну інкорпорацію на засадах партнерства графіті-спільноти та соціальних інституцій.

Цікавою, але разом з тим такою, що заохочує до дискусії є спроба відтворення контроверзи графіті та мистецтва. На думку дисертантки, у кінцевому результаті вона вирішується на користь мистецтва. Коли малюнки графіті, в яких художніми виразними засобами образно відбиваються суспільні цінності, суспільно-актуальні сюжети, що зрозумілі міській спільноті, тоді такі «твори» можна обговорювати, висловлювати щодо них естетичні судження смаку, а отже у такий спосіб встановлюється діалогічна комунікація. Однак, коли графіті інтегрується до мистецтва, воно втрачає свою першочергову символічну свободу, вироджується як неофіційне публічне знакове явище. Разом з тим, такий підхід є виправданим. Його практичне значення, а тим самим й практичне значення даного дисертаційного дослідження, полягає у визнанні можливості свідомого переведення маргінальних практик до сфери суспільно корисних дій. Тут і виникає контроверза щодо визначення сутнісних характеристик графіті. Різниця між графіті та мистецтвом, в першу чергу, полягає в функції та конкретно-історичному призначення кожного. Графіті руйнує матеріальний простір міста, щоб побудувати не витвір мистецтва, а смисл, щоб передати повідомлення.

На переконання авторки, з якими доцільно погодитися, соціальна онтологія міста найяскравіше проявляється в соціально-протестних графіті, в яких

публічно транслюються неофіційні теми та смисли. Спонтанна, антисистемна природа графіті та їхня нелегітимована реалізація відкриває комунікативний канал для висловлення неофіційних тем, думок та почуттів щодо влади та владних відносин. Особливостями такого звернення до політичної свідомості стають вимоги зміни; недіалогічність; комунікація від імені групи та долучення до «ми», тяжіння до суспільно значущих місць та до «вічного» матеріалу (каменю, стіни).

Яскравою стороною дисертаційного дослідження З. В. Кайс є порівняння графіті та звичних знакових практик реклами та ЗМІ як комунікації за сценарієм управління. Символічна функція останніх полягає в повторенні вже відомого алгоритму споживання знаків, тиражування образів та сугестії. Графіті ж відкриває альтернативний комунікаційний канал для трансляції тих соціальних смислів, яким немає місця в офіційному дискурсі. На відміну від комерційних знаків, повідомлення графіті іноді навмисне не мають конкретного смислу. містять знакову форму, означник, але порожнє означуване. Саме тому їхній соціальний смисл у виході за межі знаку та запуску самого механізму активного мислення, тлумачення та інтерпретації. Для підтвердження цього висновку дисертантка звертає увагу на імена графітістів, що написані на стінах. Вони нічого не означають для містян, вони навіть не є нічийми іменами, вони транслюють ідею імені, символічну форму, тим самим заплутуючи звичну систему найменувань та привертаючи увагу до анонімності.

При всіх позитивних рисах та перевагах дисертація З.В. Кайс викликає певні **зауваження**.

По-перше, на мій погляд у дисертації дещо перебільшено значення системного методу. Він, звичайно, є доцільним й спрацьовує при висвітленні взаємозв'язків між різними структурами урбаністичного простору. Але не зовсім доречною є *фіксація* графіті як *складника* системи семантики урбаністичного світу (наприклад, в дисертації – с. 4, 167, а авторефераті – с. 3, 5, 9 та інші). Це дисонує з загальною атмосферою дисертаційного дослідження, де перманентно визначається та досліджується спонтанна, антисистемна природа графіті та його нелегітимована реалізація, що відкривають комунікаційний канал для

висловлення неофіційних тем, думок та почуттів (8, 10, 97, 143 та інші). Доречно було більш детально визначитися щодо графіті як симулякру третього порядку (Ж. Бодріяр), основу якого становлять не кількісні еквівалентності, а розрізнявальні опозиції. Тільки завдяки модуляціям, операціональним симуляціям графіті спроможне виступити проти влади семіократії, проти «цієї нової форми закону цінності – тотальної взаємопідміни елементів у межах функційного ансамблю, де кожен елемент набуває сенсу лише як структурна змінна величина, що підпорядковується коду» (Бодріяр).

По-друге, у дисертації не знайшли достатньо аргументованого висвітлення заявлені ігрові та карнавальні інтенції графіті. Залучені сюжети М.Бахтіна щодо карнавалу та сміхової культури (с.111-112) «повисли» у дискурсі без їх адекватного узагальнення у контексті семантики графіті. Не секрет, що одним з головних зусиль графіті як візуального меседжу є непряме викриття пороків соціально-політичної системи. Це може бути витончена політична іронія щодо безвихіддя існуючих тоталітарних порядків; висміювання її кліше і образів.

По-третьє, можна висловити побажання у подальшому дослідженні проблеми символіки графіті у соціальній семантиці урбаністичного світу звернути більше уваги гендерному аналізу символіки графіті. Зараз у дисертації він відверто позиціонується у вигляді «певної прив'язки» до інших проблематизацій. Наприклад, до аналізу написів у громадських вбиральнях. Та й то мова йде скоріше про статево-рольову, а не суто гендерну функцію графіті.

По-четверте, дисертантка припускається дещо суб'єктивного розуміння деяких методів дослідження. Наприклад, методу включеного спостереження та інтерв'ю (с. 8 в дисертації, с. 4 в авторефераті). Це призводить до певного «збою» в очікуваннях читача дисертації, хоч й не впливає суттєво на її зміст.

Безумовно, ці зауваження та міркування не впливають суттєво на загальну позитивну оцінку теоретичного рівня і практичної значущості дисертаційного дослідження. Результати дослідження є певним внеском у сучасну українську соціально-філософську думку. Автореферат належним чином відображає основні положення дисертації.

Дисертаційна робота Кайс Зосі Вадимівни «Соціальна семантика урбаністичного світу: символіка графіті» є завершеною оригінальною науковою працею, яка присвячена актуальній, малодослідженій проблемі соціальної філософії. Робота належним чином структурована. Порядок викладення матеріалу відображає послідовність проведеного автором дослідження. Основні положення та отримані наукові результати достатньо повно висвітлені у публікаціях. Автореферат дисертації та публікації авторки відображають основні наукові результати та висновки, сформульовані у дисертаційній роботі. На підставі вище викладеного можна зробити висновок, що за своїм змістом, оформленням, актуальністю, глибиною вирішення наукових проблем, теоретичним і практичним значенням одержаних результатів дисертаційна робота «Соціальна семантика урбаністичного світу: символіка графіті» відповідає вимогам МОН України до дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук, зокрема пунктам 9, 11, 12 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника» (затвердженого 9 Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07.2013 р.), а її авторка, Кайс Зося Вадимівна, заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії.

**Доктор філософських наук, професор,
професор кафедри філософії Харківського
національного медичного університету**

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ МЕДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФІЛОСОФІЯ
№01896866

К.І. Карпенко

К.І. Карпенко